

Alojz JEMBRIH

Stipan Konzul i "Biblijski zavod" u Urachu

Rasprave i građa o hrvatskoj knjižnoj produkciji u Urachu (1561. – 1565.) i Regensburgu (1568.). Prilog povijesti hrvatskoga jezika i književnosti protestantizma.

Zagreb, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“ i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2007., str. 389.

Uza svoju već etabliranu *Bibliotheca Flaciana*, u kojoj se objavljuju teološka i crkvenopovijesna djela značajna za protestantisku i općekršćansku misao uopće, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“ pokrenuo je novu ediciju, *Folia Protestantica Croatica*, u kojoj će se publicirati radovi koji tretiraju bogato nasljeđe hrvatske protestantike čije je sustavno proučavanje uglavnom bilo zanemarivano u hrvatskoj historiografiji. Svi važniji izvorni doprinosi ovoj tematici proizašli su mahom iz pera pojedinaca, zaljubljenika u ovu još nedovoljno proučenu građu i tematiku, počev od Kukuljevića, Kostrenčića, Bučara, Fanceva, Murka, Mirkovića – da spomenemo samo najkarakterističnije – sve do recentnih priloga Alojza Jembriha koji je, u posljednjih petnaestak godina, priredio više pretisaka djela nastalih u uraškom krugu hrvatskih protestantskih pisaca i prevoditelja (fragment maloga probnog glagoljičkog *Katekizma* iz 1561. i veliki *Katekizam* iz 1561. /Pazin, 1994./, glagoljički *Novi testament* iz 1562./63. /Zagreb, 2007./, latinički *Katekizam* iz 1564. /Pazin, 1991./, latinički *Beneficium Christi* iz 1565. /Pazin, 1996./ i latiničku *Postillu* iz 1568. /Pazin, 1993./), kao i pretisak najranijega protestantskog djela pisanoga na hrvatskome jeziku i latinici, objavljenog prije formiranja uraškoga kruga (*Rasgovarange* iz 1555. /Zagreb, 2005./). Svojim opsežnim pogovorima uz objavljene pretiske, kao i svojim brojnim znanstvenim radovi-

ma, Alojz Jembrih potvrdio se kao vodeći suvremeni poznavatelj hrvatske književne protestantike. Ne čudi stoga nedavni pojavak nove knjige A. Jembriha o Stipanu Konzulu i „Biblijskom zavodu“ u Urachu, koja je jednim dijelom i zaokruženje autorovih opsežnih pogovora objavljenih uz pretiske dosad objavljenih uraških izdanja.

Djelovanje Stipana Konzula Istranina, zvanog i Pinguentinus, Bužecanin (1521.-1579?) Jembrih isključivo razmatra unutar njegovoga djelovanja u uraškoj protestantskoj tiskari (1561.-1565.) – uključujući i Konzulov boravak u Regensburgu (do 1568.) te Željeznom i okolici (do oko 1579.) – u kojoj je on bio jedna od najznačajnijih ličnosti. Knjiga se temelji na sačuvanoj izvornoj građi, pohranjenoj mahom u srednjoeuropskim knjižnicama i arhivima (Tübingen, Stuttgart, Regensburg, Basel, Göttingen, Wien, Köszeg, Ljubljana, Zagreb i dr.). Premda je znatan dio ove građe bio već dosad objavljen (Kostrenčić, Bučar i dr.), posebice što se tiče brojnih dokumenata o uraškoj tiskari iz opsežne tübingenške zbirke poznate pod nazivom „Slavischer Bücherdruck“, Jembrih u svojoj knjizi donosi također vrijedne preslike i prijepise dosad neobjavljenih ili teže dostupnih materijala, od kojih, iz tübingenške građe, posebno treba istaći zbirku svjedočanstava o valjanosti uraškog prijevoda glagoljičkoga Novog testamenta, te neka pisma, račune i veliki glagoljički probni list iz sačuvane

rukopisne Ungnadove ostavštine („Freiherrn von Ungnad“) koja se nalazi u stuttgartarskome Glavnom državnom arhivu. U knjigu Jembrih također uključuje izuzetno vrijedne faksimile glagoljičkog Konzulova autografa s prijevodom dijelova Novoga zavjeta iz 1560., te preslik fragmenta slabo poznatoga malog glagoljičkog *Katekizma* iz 1561., tzv. Delftskog primjerka (izvornik se nalazi u privatnoj zbirci I. Dubravčića u Delftu, Nizozemska). Vrijedno je spomenuti i ponovno objavljenu korespondenciju (8 pisama) koja se tiče Konzulova djelovanja u 1567./68.

U predgovoru, autor je ukratko predstavio važnost predočene tematike o hrvatsko-uraškom prevoditeljskom krugu, na čelu sa Stipanom Konzulom koji „zavrjeđuje omage zauzeta čovjeka koji je svoj život ugradio u afirmaciju hrvatskoga jezika i hrvatske knjige tiskane u Urachu“ (str. 11), te ukratko izložio metodu rada i sadržaj knjige. Predgovor je zaključio (str. 13) važnim diskurzom o svijesti da „hrvatski glagolizam tvori i *glagolitica protestantica croatica*“ kao njegova bitna sastavnica, nezaobilazna u „vrednovanju nacionalnoga kontinuiteta i identiteta“.

Prvi se dio knjige, „Početni zamah“ (str. 15-94), sastoji iz tri poglavlja. U prvom je opisana zauzetost Petra Pavla Vergerija ml. (1489.-1565.) i Primoža Trubara (1508.-1586.) oko slovenskoga i hrvatskoga prijevoda Biblije. Bez obzira na neprijeporne Vergerijeve zasluge u pripremama za svetopisamsko prevođenje, prvi je poticaj, Jembrih zaključuje, ipak došao od Trubara. Ovo je dokumentirano Trubarovim predgovorom njegovu prijevodu *Novoga zavjeta* (1557.) iz kojega je razvidno da Trubar o ovoj ideji prijevoda i za Hrvate razmišlja još prije svoga odlaska u Njemačku (1548.). U drugom poglavlju govori se o probnom glagoljičkom (1560.) i ćirilichkom (1561.)

otisku (koji se donose u faksimilima), te o rukopisnom prijevodu iz Novoga zavjeta (1560.), tj. glagoljičkom autografu Stipana Konzula gdje je u faksimilu i transliteraciji predočen prijevod dva novozavjetna ulomka (Iv 9 i Dj 1). Treće poglavlje razmatra oglednu glagoljicu tiskanu u Europi prije Konzulova nürnbergskoga probnog otiska (1560.), koju su objavili G. Postello 1538. godine, te 1545. G. B. Palatini. Obojica su zastupali danas napuštenu teoriju o sv. Jeronimu kao autoru glagoljičkog pisma.

Sržni dio Jembrihove knjige jest drugi dio rada, naslovljen „Filološki obzor“ (str. 95-274), u kojemu se iscrpno razlaže Konzulovo djelovanje u uraškoj tiskari. Dijelovi ovih tekstova već su objavljeni u autorovu *Pogovoru uz pretisak glagoljičkoga Novog testamenta* 1562./63. (Zagreb, TFM-VI, 2007.), te u njegovim ranijim radovima i pogovorima uza spomenute objavljene uraške pretiske. Sada je, međutim, sva ova tematika prikupljena u knjizi na jednome mjestu, čime se plastičnije sagledava problematika uraške tiskare u cjelini i konzistentnije uočava međusobni slijed i povezanost rada na susljednim uraškim izdanjima. Ovaj je drugi dio knjige podijeljen u osam poglavlja. U prvome („Od poticaja i priprema do uspjeha u uraškoj tiskari“) razmatraju se najprije neujednačenosti u znanstvenoj literaturi oko prave naravi uraške tiskare (tiskara, knjižara, biblijsko-prevoditeljski zavod, ili čak prvo biblijsko društvo u povijesti). Jembrih zaključuje da se ovdje prvotno radi o tiskari, koja ima karakter biblijskog zavoda te, u stanovitom smislu, i značajke preteče suvremenih biblijskih društava. U nastavku poglavlja obrađuje se tematika nastanka i značajki glagoljičkih i ćirilichkih katekizama iz 1561. Posebna se pažnja posvećuje fragmentu maloga probnog glagoljičkog *Katekizma* te prijepornoj raspravi o mogućem Skalićevu

(Pavao Skalić, 1534.-1575. hrvatski humanist, sklon protestantizmu, koji je jedno vrijeme bio povezan s uraškom tiskarom) autorstvu objavljenog predgovora. Jembrih ustvrđuje da je tiskani predgovor u malome probnom *Katekizmu* Trubarov, a da je Skalićev predgovor izlučen u pripremi za tisak te je do danas ostao nepoznat javnosti u tiskanom obliku, ako je isti uopće i sačuvan.

U drugom („Prijevor oko hrvatskoga prijevoda Novog testameta /1562./63./“) i trećem („Svjedočanstva o jezičnoj ispravnosti glagoljičkoga NT (1562.)“) poglavlju drugoga dijela opisuje se Trubarova i Konzulova priprema, te Konzulov rad na najstarijem hrvatskom svetopisamskom prijevodu, sa suradnicima iz Istre i Primorja (Antun Dalmatin, Juraj Cvečić, Ivan Fabijanić, Franjo Hlej, Juraj Juričić, Ivan Lamella, Matija Pomazanić, Vinko Verneković, Matija Živčić) kao i s uskočkim svećenicima koji su jedno vrijeme radili u Urachu na korekturi (Ivan Maleševac, Matija Popović). Analiziraju se također i poteškoće koje su nastale u tiskari nakon napetosti i produbljenja sukoba između Trubara i Konzula. Njihovo je razilaženje potaknuto najprije Skalićevim pisanjem predgovora mimo Trubarova znanja (1561.), te potom Trubarovim (revanšističkim?) prenošenjem ocjene nekog fratra Ivana iz Bihaća koji je boravio u Ljubljani (1562.) o tome da u Konzulovu hrvatskom prijevodu ima „viel falsch“ prevedenoga, s jezične i sintaktičke strane. Jembrih iscrpno razmatra okolnosti i moguće uzroke ovakve fratrove prosudbe, te u trećem poglavlju opisuje Konzulovo putovanje 1562./63. u hrvatske zemlje poradi provjere prijevoda. Predočeni su faksimili i transliteracija teksta pohvalnih svjedočanstava koja su o Konzulovu prijevodu dali, siječnja 1563. u Metliki, hrvatski protestantski uglednici,

među kojima i Nikola Frankopan Tržački, te poznati hrvatski protestantski propovjednik Grgur Vlahović.

Četvrto, peto i šesto poglavlje drugoga dijela opisuju, s povijesnoknjiževne i filološke strane, neka od djela objavljenih u uraškoj tiskari, a koja su već ranije publicirana u hrvatskom pretisku (latinički *Katekizam* iz 1564., te njegova usporedba s glagoljičkim *Katekizmom* iz 1561., kao i *Govorenje vele prudno /Beneficium Christi/,* glagoljsko izdanje iz 1563. i latiničko iz 1565.).

Važno sedmo poglavlje drugoga dijela govori o „nazivu jezika u tiskanim uraškim hrvatskim izdanjima (1561.-1565.)“, gdje je ovaj jezik eksplicitno i konzenkventno nazivan hrvatskim (crabatische, crobatische, croatische; harvacki, hrvaciki), čak i onda kada su djela tiskana ćirilničnim pismom („im crobatischer Sprach mit cyrulischen Buchstaben gedruckt“, *Postilla* 1563.). Ovaj izvorni naziv, koji govori o jezičnoj i kulturnoj samosvojnosti Hrvata u doba reformacije, u nekim se suvremenijim povijesnoknjiževnim raspravama (npr. Bucsay, Murko, Vorndran) falsificirao lingvonimima „srpskohrvatski“ ili čak „srpski“. Jembrih ispravno drži da su autori sami trebali dati obrazloženje za ovakav neprimjereni postupak, koji je, vjerojatno, uzrokovan određenom dozom oportunitizma prema negdašnjim jugoslavenskim državno-političkim zajednicama. Također smatra da je ovo povijesna nepravda koja se, upravo zato što jest nepravda, i ovom njegovom knjigom nastoji ispraviti.

Posljednje, osmo poglavlje drugoga dijela knjige, „*Croatica protestantica* u korespondenciji slavista 19. i 20. stoljeća“, donosi nekoliko pisama iz korespondencije Franca Kidriča (1880.-1950.), Franje Fanceva (1882.-1943.) i Ivana Kostrenčića (1844.-1924.) s Vatroslavom Jagićem

(1838.-1923.), a koja pružaju uvid u njihovo bavljenje protestantskom knjigom i jezikom u tim knjigama. Pisma su važna jer donose podatke o onodobnom nalasku dosad jedinoga poznatog uraškog primjera latiničkog prijevoda Proroka (1564.), kao i informacije o značajnom sudjelovanju Franje Fanceva pri pripremi izdanja Bučar-Fancevljeve *Bibliografije hrvatske protestantske književnosti za reformacije* (1938.).

Treći dio Jembrihove knjige, naslovljen „Među svojima“, razmatra pozni Konzulov rad nakon prestanka djelovanja uraške tiskare. Prvo poglavlje, „Stipan Konzul kod Hrvata na Weißpriachovim imanijima“, opisuje Konzulovo djelovanje u Regensburgu, te potom u Željeznom i okolici, a kontekstualno se daje prikaz o Ivanu Burgeru, regensburškom tiskaru slovenskih i hrvatskih knjiga, kod kojega je tiskana Konzul-Dalmatinova tzv. regensburška *Postilla* (1568.), danas posljednje poznato djelo prevoditelja iz uraškoga kruga. Predočeni su i podaci o obitelji Weißpriach, te društveno i vjerskokulturološko podneblje Konzulova djelovanja među gradišćanskim Hrvatima u posljednjoj deceniji njegova života. U drugom poglavlju trećega dijela detaljno se opisuje Konzul-Dalmatinova *Postilla* iz 1568. (u prilogu se donosi transliteracija predgovora *Postilli*) koja se uspoređuje s Vramčevom *Postillom* iz 1586. Posljednje, treće poglavlje, donosi već ranije spomenuta Konzulova pisma i pripadnu korespondenciju iz 1567./68. čime se, opet predočanjem izvorne građe, nastoji što detaljnije osvijetliti ovaj posljednji Konzulov zabilježen prevodilački pothvat.

Četvrti dio knjige donosi kraći slikovni osvrt na današnji spomen lika i djela Stipana Konzula u Buzetu.

Jembrihova knjiga o Konzulu respektabilan je kompendij relevantne građe o

Ungnadovu tiskarskom pothvatu u Urachu, koja će poslužiti kao nezaobilazno polazište potrebnim daljnjim istraživanjima o jeziku i pismu hrvatskih reformatora uraškoga kruga. Knjiga, koja počesto nastoji govoriti „jezikom dokumenata“, ipak je primarno zbirka srodnih književnopovijesnih rasprava o djelovanju uraške tiskare, uraškim prevoditeljima i suradnicima, kao i o nekim važnijim uraškim izdanjima. Jembrihove rasprave, uz neprijepornu znanstvenu notu pedantnog književnog povjesničara i filologa, odaju mjestimice i esejističku, pa čak i polemičku boju, posebice na mjestima gdje autor angažirano elaborira samosvojnost i značaj hrvatskoga jezika. Premda napise u takvoj zbirci povezuje jedna specifična i zaokružena tematika, knjiga je također otvorena za daljnju nadogradnju. Naime, kako hrvatskoj stručnoj javnosti nisu još u pretiscima ili prijepisima dostupna i ostala važna uraška izdanja (*Artikuli*, glagoljička *Postilla* i *Razumni nauci* iz 1562. godine; ćirilična *Postilla* i ćirilično izdanje *Novoga testamenta* iz 1563. sa svojim specifičnim sadržajnim i jezičnim značajkama; *Crkveni ordinalic*, *Bramba* i *Spovid* iz 1564. godine), nedostaje njihova valjana značajnija književnojezična (svakako i biblijskoteološka) prosudba, a proučavatelji ove tematike još uvijek imaju, što se tiče književnojezične strane, pred sobom uglavnom samo starije radove F. Fanceva i M. Murka. Nadalje, u knjizi je Jembrih uključio većinom onu građu koja je ranije bila predmetom njegova proučavanja pri pripremi pretisaka uraških izdanja, a obradio je isključivo ona uraška izdanja, vezana uza Stipana Konzula, koja su objavljena u pretiscima pod njegovim uredništvom. Zbog nedostatka prostora (knjiga je i inače vrlo opsežna), osim usputnog spomena (str. 260) nedostaje npr. književnojezična analiza „*Edne kratke summe nikih prodik od tlče i od čarnic*“

(1563.) koju su preveli J. Juričić, S. Konzul i A. Dalmatin. Djelo je kod nas dostupno u prijepisu F. Fanceva (1916.). Također, Jembrih se samo usputno osvrće na latinički prijevod „*Proroka*“ iz 1564. (pretisak djela s opširnijom studijom objavio je Boris Arapović 2002. godine). Premda u potpunosti potvrdi Konzul nije neposredno sudjelovao kao prevoditelj, bilo bi interesantno osvijetliti njegovu ulogu u pripremnim aktivnostima oko prijevoda Staroga zavjeta, naravno, ukoliko raspoloživa građa – pored onih detalja koje je naznačio već Arapović (usp. *Proroci*, Mostar 2007., str. 20, 25) – nudi dovoljno elemenata za ovakvu analizu.

Ova knjiga o Stipanu Konzulu pojavljuje se oko 120 godina nakon prvog opsežnijeg napisa o Konzulu u hrvatskoj literaturi (Kukuljević, *Glasoviti Hrvati ..*, 1886.). Premda se Jembrihov pristup razlikuje od Kukuljevićeve i nije mu isključivi cilj prenijeti Konzulov životopis u okviru cjelokupnih reformacijskih kretanja u hrvatskim zemljama nego više naglasiti njegovu ulogu u svjetlu djelovanja Biblijskog zavoda u Urachu, zainteresiraniji protestantski povjesničar ipak će i u Jembrihovo knjizi željeti potražiti podatke o Konzulovu preduraškom razdoblju, u kojemu se Konzul formirao kao pisac i prevoditelj. Ovih podataka u prvome izdanju knjige nema i, premda je takvo istraživanje prvenstveno

zadaca „klasičnih“ protestantskih povjesničara, bilo bi svakako od značaja rasvijetliti npr. neposredne Konzulove razloge i motive odlaska iz Buzeta i Istre, te istaknuti njegovo protestantsko opredjeljenje u surječju prihvaćanja reformacijskog nauka u Istri od strane viših i obrazovanijih slojeva kojima je i sâm pripadao. Tada bi se u znanstvenoj javnosti s pravom mogle zanimariti posprudno-paušalne tvrdnje o Konzulovu nećudorednom životu zbog kojega da je bio primoran izbjeći u Urach (usp. F. Glavinić, *Historia Tersattana*, Udine, 1648., str. 69-70).

Uz brojne priloge i ilustracije, knjizi je pridodana napomena o arhivima i bibliotekama koje su ustupile objavljenu građu, bilješka o autoru, kao i iscrpan popis relevantnih izvora i literature. Slijedi na kraju kazalo osobnih imena koje je priredila Josipa Franjčić. Knjigu su recenzirali prof. dr. sc. Marko Samardžija i dr. sc. Mijo Korade, lekturu potpisuje Ruben Knežević, dipl. theol., prijelom i grafičku pripremu ArTresor naklada, a grafičko oblikovanje omota Mario Aničić i Jele Dominis. Tisak i uvez obavio je Grafički zavod Hrvatske u Zagrebu. Knjiga je izdana uz potporu Grada Buzeta, Čakavskoga sabora Buzet te Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Ruben Knežević